

ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ
24. децембар 2013. године
Београд

ДЕКАНУ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА

На предлог Катедре за теорију, социологију и филозофију права и Наставно-научног већа од 28. октобра 2013. године, Декан Правног факултета Универзитета у Београду донео је одлуку о расписивању конкурса за избор у звање и заснивање радног односа на радном месту једног редовног професора за ужу научну област Социологија права – предмет Основи социологије права, на Правном факултету Универзитета у Београду.

Конкурс је објављен у „Службеном гласнику Републике Србије“ (бр. 97 од 06. новембра 2013. године) и публикацији „Послови“ Националне службе за запошљавање (бр. 543 од 13. новембра 2013. године).

Изборно веће Правног факултета Универзитета у Београду на својој Х седници одржаној 28. октобра 2013. године, а на предлог Катедре за теорију, социологију и филозофију права, образовало је Комисију за писање реферата о пријављеним кандидатима, у следећем саставу: др Мирјана Тодоровић, редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду у пензији, др Милош Марјановић, редовни професор Правног факултета Универзитета у Новом Саду и др Драган Митровић, редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду.

На расписани конкурс за стицање звања и заснивање радног односа на радном месту једног редовног професора на предмету Основи социологије права, у року се пријавио др Саша Бован, ванредни професор Правног факултета Универзитета у Београду, као једини кандидат.

Комисија је размотрила пријаву кандидата и Декану Правног факултета Универзитета у Београду подноси следећи

ИЗВЕШТАЈ

I

БИОГРАФСКИ И РАДНИ ПОДАЦИ

Ванредни професор др Саша Бован, рођен је 30. октобра 1961. године у Косовској Митровици, где је завршио основну и средњу школу. Правни факултет у Београду уписао је 1983. године а завршио 1987. године, са просечном оценом 9,45. У току студија израдио је и успешно одбранио десет семинарских радова из области социологије, политичке филозофије, теорије права, историје права, породичног и уставног права. Кандидат је по свршетку сваке године студија награђиван одговарајућим дипломама због показаног одличног успеха.

Последипломске студије је уписао школске 1987/88. године на правно-социолошком смеру Правног факултета у Београду.

Јуна 1988. године положио је Методологију правних и друштвених наука са оценом 10. и одбранио семинарски рад под насловом: „Принцип важења у светлу Келзенове филозофије правног позитивизма“ (47 страна текста стандардног прореда).

Октобра 1989. године положио је усмени магистарски испит са одликом пред комисијом у саставу: проф. др Мирослав Печујлић, проф. др Владимир Милић, проф. др Југослав Станковић и доц. др. Драгица Вујадиновић.

Магистарски рад „Интегративне могућности социолошког метода у одређењу појма права“ (424. страна текста стандардног прореда) кандидат је одбранио са одликом 21. фебруара 1994. године пред комисијом у саставу: проф. др Мирослав Печујлић, проф. др Стеван Врачар, проф. др Коста Чавошки и проф. др Југослав Станковић, који је био ментор.

У звање асистента–приправника биран је 16. јануара 1989. године. Од избора у ово звање кандидат је руководио вежбама на предмету Општа социологија.

У звање асистента Правног факултета у Београду кандидат је биран 19. априла 1995. године. Од избора у ово звање и надаље држи вежбе из Опште социологије, а у овом периоду помогао је и колегама са Катедре у извођењу других облика наставе (предавања и стручне групе). У летњем семестру школске 1998/1999. године држао је и вежбе из предмета Увод у право.

Кандидат је поново изабран у звање асистента Правног факултета у Београду 10. маја 1999. године.

Кандидат је 17. маја 2000. године одбранио са одликом докторску дисертацију под називом „Антрополошко становиште као основ социолошког објашњења права“ пред комисијом у саставу: проф. др Данило Баста, проф. др Југослав Станковић и проф. др Мирјана Тодоровић.

У звање доцента изабран је 1. јула 2000. године. Од избора у ово звање кандидат је један од два носилаца предавања на предмету Општа социологија и

једини предавач на изборном предмету Социологија права на трећој години студија. Почев од школске 2002. године др Саша Бован је формирао правну радионицу за социологију права у чијем је раду учествовао велики број стручњака из ове области (судије, адвокати, тужиоци итд.) као и студената, код којих је овај начин рада наишао на добар пријем.

Кандидат је у звање ванредног професора Правног факултета Универзитета у Београду изабран 2. јуна 2005. године. Од тада је, заједно са проф. др Милованом Митровићем, носилац предавања на предмету Основи социологије и социологија права.

Кандидат на матичном предмету држи и вежбе за студенте прве године академских студија. Од 2005. године предавач је и испитивач на изборном (опционом) предмету Политичка социологија, на четвртој години академских студија. Од школске 2008/2009. године изабран је за предавача на предмету Методи научно истраживачког рада и вештина, на докторским студијама Правног факултета у Београду.

За потребе Правног факултета, кандидат је припремио и спроводио у континуитету истраживања о перцепцији корупције на Правном факултету и односу студената према Факултету.

Учествовао је у раду и организацији више научних скупова и саветовања, Истичемо само она традиционална, на Копаонику и Врњачкој Бањи.

Од 2010. године, као предавач са 1/3 радног времена, држи наставу и испите на предмету Социологија права на Филозофском факултету Универзитета у Приштини са седиштем у Косовској Митровици.

Саша Бован говори енглески језик.

II НАУЧНИ РАДОВИ

а) до избора у звање асистента:

1. *Интегративне могућности социолошког метода у одређењу појма права*, допуњено и измењено издање магистраске тезе, Београд 1995, 171;
2. „План или тржиште: искуства земаља у транзицији“, Зборник радова: *Европска левица данас*, Јагодина 1994, 37–41;
3. „Актуелно стање методологије права“, *Правни живот*, 7-8/1993, 727–735;
4. „Однос класног и националног у југословенском друштву“, *Идеје*, 3–4/1989, 132–142;
5. „О анархизму“, *Гледишта*, 1-2/1988, 85–97.

б) од избора у звање асистента:

6. „Партиципација запослених у управљању предузећем“, Зборник радова: *Перспективе левице*, Београд, 1995, 60–72;
7. „Интегрални појам научног метода“, Зборник радова: *Држава и право, политика и наука*, Београд, 1997, 51–59;
8. „Однос примарних и секундарних норми“, *Архив за правне и друштвене науке*, 3/1998, 139–158;
9. „Право и сила“, *Правни живот*, 12/1998, IV, 983–992.

в) од избора у звање доцента

10. *Антрополошко становиште као основ социолошког објашњења права* - докторска дисертација, мај 2000. године, 354;
11. *Парадигматски корени социологије права (Основи биолошке теорије права)*, монографија, Београд, 2004, 214;
12. „Парадигматски статус социологије права“, *Зборник радова поводом 30 годишњице Правног факултета у Подгорици*, Подгорица 2004, 342–360;
13. „Улога норми у процесу хоминизације“, *Правни живот*, 12/2001, IV, 829–846;
14. „Дистрибутивна функција права и стварање права“, Зборник радова: *Стварање права*, Београд 2000, 197–207;
15. „Антрополошко одређење права и примена права“, Зборник радова: *Остваривање права*, Београд 2001, 85–101;
16. „Битак и требање у праву“, *Правни живот*, бр.12/2000, IV, 591–608.

г) од избора у звање ванредног професора

17. *Социологија и социологија права*, монографија са елементима уџбеника, Београд 2008, 224;
18. „Келзенов парадокс“, *Анали Правног факултета у Београду*, 2/2009, 135–155;
19. „Правичност у правном поретку“, *Правни живот*, 9-14/2009, V, 285–300;
20. „Косово – идеолошки полигон новог милитаристичког хуманизма“, Зборник: *Косово и Метохија у цивилизацијским токовима*, Београд 2010, књ. 4, 325–341.
21. „Псеудограђански екстремизам у светлу српске политичке традиције“, *Нова српска политичка мисао* (електронско издање, децембар 2007, 17 стр. текста стандардног компјутерског прореда);

22. „Појам социологије“, *Архив за правне и друштвене науке*, 3-4/2006, 1195–1220.

д) од реизбора у звање ванредног професора

23. *Случај тумачења као утемељење херменеутичког поступка*, Београд 2013, научна монографија, 162.

Основни ауторов циљ састоји се у пронажењу средњег решења између супротстављених учења херменеутичког реализма (интенционализма) и херменеутичког релативизма (антиинтенционализма) поводом природе, функције и марила тумачења, као и да операционализује анализом добијене резултате истраживања приликом тумачења и примене права.

Сазнајни и вредносни избор аутора ове монографије представља једну врсту критичког еклектизма. Он има за циљ да створи синтезу херменеутичког реализма и релативизма. Том приликом, аутор следи Гадамерове идеје о реинтерпретацији кључних појмова теорије тумачења и оправданости заснивања позиције умереног херменеутичког релативизма, али властито размишљање о херменеутичком процесу утемељује на питању зашто тумачимо, а не на питању шта тумачимо или ко тумачи. Другим речима, он своје схватање о теорији тумачења заснива на проблематизовању питања о поводу тумачења, а не о предмету или субјекту тумачења. Коначно, након проверавања (тестирања) својих идеја због њихове операционализације, он предлаже следећу трипартицију: херменеутички прагматизам – социологизам – индуктивизам, а затим, полазећи од изложене епистемолошке матрице, изводи појмовно одређење тумачења, које је нарочито важно за јуристичку херменеутику.

Кандидат своје идеје разрађује додатним образовањем сложеног парадигматског модела који је утемељен на логици парадокса. Полазећи од парадигме неспоразума приликом разумевања и парадигме случаја тумачења, он сучељава херменеутички песимизам са херменеутичким оптимизмом.

Парадигма неспоразума у тумачењу говори о тежини херменеутичког задатка, о томе како је неизвесност усуд тумачења, а, коначно, и о непоузданости наших канона тумачења. Подстицај за формулисање парадигме неспоразума у тумачењу аутор монографије проналази у свим херменеутичким таборима: код Гадамера, као представника херменеутичког релативизма и неке врсте песимизма, у идеји унутрашње речи (*verbum interius* – неразумевања у комуникацији као последици непотпуности људског духа, који никада нема потпуну самоприсутност и свеприсутност; као и код Фридриха Шлајермахера,

који је заступник херменеутичког реализма и идеје дивинаторног разумевања (по коме се неразумевање никада не може потпуно укинути). Може се нагласити како парадигма случаја тумачења изражава идеју херменеутичког оптимизма, али уз критику постојећих покушаја методизације поступка тумачења који заокупљују пре свега представнике херменеутичког реализма (Ф. Шлајермахер, А. Бек, Е. Бети и Е. Д. Хирш).

Сагласно са тим, коришћењем парадигме случаја, односно херменеутичког оптимизма, аутор монографије изражава веру у могућност методизације поступка тумачења, али, том приликом, настоји да мерила тумачења изведе полазећи од првенства случаја тумачења, односно од повода тумачења и одговарајућих потреба, које треба да буду први покретач процеса тумачења. Том приликом, аутор се позива на ауторе попут О. Болнова и Р. Бултмана, а, у крајњој линији, на неопрагматизам Р. Рортија који читав процес сазнавања, па и тумачења, заснива на категорији људских потреба (интереса).

Јединство конструисаног парадигматског модела приметно је у овом раду и приликом критиковања постојећих модела контекстуализације тумачења. Аутор уочава као кључни недостатак постојећих теорија тумачења (реалистичких и релативистичких) њихову једностраност и поједностављено схватање контекста тумачења. Он, полазећи од недостатака везаних за проблем контекстуализације тумачења, формулише властити модел контекста тумачења у коме се издвајају *ситуациони* контекст, који се односи на повод тумачења; *функционални* контекст, који се изједначава са предметом тумачења; и *индивидуални* контекст, који говори о позицији интерпрета у процесу тумачења. Такође, аутор указује на значај давања првенства ситуационом контексту (случају, поводу тумачења) као почетној тачки за једну дубљу и свеобухватнију анализу херменеутичког поступка.

Наведена могућност, према аутору, заснована на критици постојећих модела контекстуализације тумачења и првенству ситуационог контекста (случају који је предмет тумачења или његов повод), производи следеће последице за општу теорију тумачења:

- могућност заузимања позиције херменеутичког релативизма, имајући у виду да случај тумачења својим фактичким могућностима и искуственим опсегом одређује перспективу посматрања текста и позицију интерпрета у процесу тумачења;

- могућност заузимања позиције умереног херменеутичког релативизма, будући да се предлаже комплексно сагледавање контекста тумачења без одбацивања идеја методизације поступка тумачења;

– могућност заснивања прагматичке позиције у херменеутици, јер наглашавање случаја као почетне тачке процеса интерпретације значи да се тумачење утемељује на потребама које су непосредан повод тумачења;

– могућност социологизације херменеутичког процеса, с обзиром да чињенице неког случаја тумачења заправо представљају искуствено мерило тумачења;

– могућност посматрања тумачења као индуктивног поступка закључивања, што нарочито може бити плодотворно за разумевање поступка изрицања правде (тумачење права као испуњавање садржине требања из опште правне норме, полазећи од чињеница датог случаја тумачења);

– и, могућност додатног аргументовања које иде у прилог потврди вредности конструктивне теорије тумачења, будући да се тумачење посматра као поступак вредновања.

Конструисани идејни оквир, који је знатно оригиналан, сложен и доследан, долази до изражаја и у саставу књиге.

Након уводног излагања и првог дела рада (I), у коме су изложене истраживачке претпоставке, што је приказано, аутор у другом и важнијем делу рада (II), говори о тешкоћама приликом тумачења као последицама контекстуалног и конструктивног карактера тумачења, а затим и о непоузданости канона тумачења. Када се интерпрет позива на одговарајућу литературу и аргументацију, тада он заправо брани легитимитет парадигме неспоразума у тумачењу. Та парадигма показује да је неспоразум у интерперсоналној и интеркултурној комуникацији правило, а не изузетак. Такође, у овом делу су изложени постојећи модели контекстуализације тумачења. Њима се може замерити редукционизам или неодређеност, будући да се контекст своди или на семантички ниво, или на традицију коју је прихватио творац текста, или на традицију којој припада тумач. Показује се да многи писци не увиђају значај проблематике контекстуализације и конструктивизма за дубље или сасвим продубљено сагледавање главних питања херменеутичке теорије.

Следећи, трећи део рада (III), најсложенији по саставу, на самом почетку садржи осврт и додатну критику херменеутичког реализма и релативизма. Тај ауторов избор није случајан, јер се управо између ова два супротстављена херменеутичка тabora решава проблем избора мерила тумачења.

Када се ради о херменеутичком реализму, аутор се осврће на проблем објективности метода тумачења, на чему управо истрајава овај правац херменеутичке теорије. Испоставља се да старији објективизам, заправо методизам (Ф. Шлајермахер, А. Бек), али и новији објективизам, тј. сцијентизам

(Е. Бети, Е. Д. Хирш), који истрајавају на томе да објективизам представља трагање за ауторовим значењем – нису успели да изложе програм егзактних и поузданих метода тумачења текста. Ништа боље није ни са херменеутичким релативизмом. Проблем мерила тумачења постаје још важнији од Гадамера, који тврди да нема бољег него само другачијег тумачења. Наиме, релативизам дозвољава такву слободу интерпрету да се она може сматрати новим методом тумачења. Опште је познато да такав став омогућава самовољу приликом тумачења која је најштетнија за сам процес тумачења и примене права. То није дозвољено ни у постојбини таквог учења.

С друге стране, аутор указује на чињеницу да ни херменеутички релативизам није успео да се суочи на прави начин са питањем избора мерила тумачења. Он то чини у наставку, у коме образлаже парадигму случаја тумачења, али изложену у светлу „херменеутике садашњости“. Реч је о заговарању прагматичко-социолошко-индуктивног становишта, али с мером, и то у варијанти умереног херменеутичког релативизма.

Треба нагласити да аутор под синтагмом херменеутика садашњости подразумева идеју о контекстуалном карактеру тумачења и првенству ситуационог контекста (када се наглашава случај тумачења као почетна тачка херменеутичког процеса). За овај део рада је карактеристично ауторово позивање на А. Мармора (који тумачење заснива на питању зашто тумачимо), О. Болнова (који тумачење доживљава као ствар која је „испричана“) и Р. Бултмана (који тумачење започиње неким животним односом који подстиче херменеутички процес). У њиховим радовима аутор је открио значајне прагматичке могућности.

Најинтересантнији је покушај извођења *емпиријског критеријума тумачења*. Он се односи на чињенице које образују случај тумачења. Те чињенице одређују начин и меру уплива интерпрета у тексту (интерпретандуму). Полазећи од тога, аутор закључује да тумачење увек представља прецизирање неког значења засновано на чињеницама које чине искуствени опсег случаја тумачења. Код прескриптивних исказа (тумачење права), прецизирање значења се испољава као довршавање неког значења, тј. као испуњавање садржином неког требања из опште правне норме полазећи од чињеница случаја. Код експресивних исказа (књижевних и других уопште, а нарочито тумачења уметничких дела), прецизирање значења се испољава као саучествовање у значењу. Такав приступ омогућио је аутору монографије да се изјасни о саставу и логичкој природи тумачења.

Када се ради о саставу тумачења, аутор сматра да заснивање тумачења на фактичким могућностима случаја подразумева такву употребу чињеница које

тумачење приближавају кузалној анализи. То се може сматрати још једном страном социологизације херменеутичког процеса, упоредо са ауторовим истрајавањем на чињеницама као емпиријском критеријуму тумачења. Може се закључити, како истиче аутор, да тумачење представља не само *tehne* и *phronesis*, него и *episteme*.

За аутора је нарочито значајно питање логичке природе тумачења. Читав четврти део у раду (IV) посвећен је овом питању. У њему се излаже идеја о индуктивној логичкој природи поступка тумачења. Такође, у књизи се излаже модел преласка са чињеничног на нормативно, али само у смислу покушаја заснивања филозофског оправдања и утемељења херменеутичког индуктивизма. Аутор то чини полазећи од учења етичког реализма (нарочито П. Рејлтона), херменеутичке логике (Г. Миша, који херменеутику заснива на искуству), индуктивистичке традиције у правној херменеутици (која је остала прикривена) и, нарочито, од одговарајућих настојања Х. Перелмана и А. Кауфмана, за које запажа да су остали недоречени у свом наглашеном индуктивизму.

Суштина тог модела садржана је у ауторовој идеји о аксиолошким могућностима чињеница. Он ту идеју заснива на одређењу чињенице („нечег искуственог као таквог“) која није само податак о искуству него и став о искуству. То значи да чињенице имају одговарајуће аксиолошке могућности којим се заправо релативизује оштра граница између битка и требања (факта и норме). Својом вредносном снагом, чак и само као могућношћу чињеница добија стиче убрзан динамичко-оперативни карактер и преображава се у одговарајући вредносни стандард, преко потреба („добра“) које треба испунити и задовољити. Штавише, управо људске потребе покрећу вредносне могућности чињеница оформљавањем одговарајућег вредносног стандарда. Тај стандард се састоји из конкретних циљева које треба задовољити. (Тиме се, према схватању аутора, омогућава прелазак од битка ка требању.) У исто време, тај вредносни стандард се испуњава одговарајућом садржином у свакој конкретној ситуацији, полазећи од чињеница случаја и потреба које треба испунити и задовољити.

Сагласно са тим, аутор прилаже властити дефиницију тумачења као прецизирања, тј. довршавања (боље: достваривања) значења, односно испуњавања садржином неког требања сагласно са чињеницама датог случаја.

Уопште узев, монографија С. Бована *Случај тумачења као утемељење херменеутичког поступка* представља интересантну и добру обраду једне херменеутичко–социолошки изабране теме из више разлога:

– обрада појединих тема из ове области заснована је на парадигматском моделу који је самосталан, свеобухватан и сагласан;

– монографија представља добар пример чврсте систематике, односно јасно и доследно изведених и образложених идеја на којима се заснивају главне идеје;

– нарочито је исцрпно образложена *херменеутика садашњости*, као једна од могућих теорија тумачења која испољава своје прагматичке, социолошке и индуктивистичке стране;

– аутор је у дубински и прегледно, али и критички, обрадио теорије херменеутичког реализма и релативизма;

– вредан пажње је и ауторов покушај реинтерпретације основних појмова Гадамерове теорије у правцу развијања једног умереног херменеутичког релативизма, тим пре, што је већ постало опште место (од Е. Д. Хирша) да се Гадамер сматра заговорником једне врсте херменеутичког нихилизма

– особено је ауторово доследно и аргументовано указивање на индуктивистичку традицију у теорији тумачења;

– у том смислу, нарочито треба истаћи као занимљив ауторов конструисани (и оригинални) модел преласка са битка на требање у светлу аксиолошких могућности чињеница;

– пажњу заслужује и покушај одређивања тумачења са из угла конструктивне теорије тумачења. Полазећи од сазнања да је тумачење пре свега формирање а не откривање значења, аутор прибегава разради овог становишта и тумачење посматра као прецизирање значења, тј. као довршавање значења засновано на чињеницама случаја које су повод тумачењу;

– треба поменути да је аутор направио добар избор примарне и секундарне литературе из области херменеутике. То није тако једноставан задатак имајући у виду „загушеност херменеутичког хоризонта“ готово безбројним учењима и тумачењима великана из ове области. Оне могу збунити, деморалисати или завести на погрешан пут, чак и оне истраживаче који много дуже истражују ову област.

Наравно, треба указати и на неке мањкавости:

– у раду су приметна повремено непотребна понављања. Она донекле „гуше“ текст, због чега не долазе до пуног изражаја све идеје које аутор основано разматра;

– приликом разраде појединих својих ставова, аутор остаје повремено недоречен (на пример када развија модел преласка са битка на требање, али то је разумљиво, јер се ради о изузетно сложеном проблему: ко уме много боље – њему сва слава овог света);

– поднаслов рада (*Основи прагматичке теорије тумачења*) садржи извесну дозу претенциозности. Али, она не треба да поквари општи утисак о

књижи. То је данас образац понашања и писања свих наших млађих аутора, који сматрају да ће тиме себи лакше пробити пут ка уноснијим пословима. Срећом, то не важи за аутора ове монографије, јер је његова могућа претенциозност чисто научног карактера, док се друга врста претенциозности може само разумети, али не и мора оправдати.

Може се сматрати како приказана монографија С. Бована садржи све квалитете озбиљног и студиозног рада који га квалификује за избор у највише научно звање.

24. „Истраживање перцепције корупције на Правном факултету Универзитета у Београду“, *Анали Правног факултета у Београду*, 1/2011, 80–103.

У овом истраживачком чланку аутор саопштава ставове студената о корупцији на Правном факултету Универзитета у Београду, нарочито у погледу раширености, узрока, облика и спремности студената на корупцију. Ово истраживање је реакција на сличан покушај који је спровела невладина организација Транспарентност Србије (наручилац пројекта Ректорат БУ). Аутор указује на озбиљне методолошке примедбе поводом тог истраживања, а нарочито у погледу репрезентативности узорка, питања из упитника као и интерпретације добијених резултата.

Резултати истраживања које је спровео проф. др С. Бован, указују на релативно низак степен корупције на ПФ Универзитета у Београду, и то према перцепцији и оцени студената све четири године студија. Сам узорак формиран је по моделу пригодног (*accidental sample*) и квотног узорка.

У уводном делу овог истраживачког чланка, али и касније, аутор изражава своје незадовољство досадашњим истраживањима корупције и критикује их, махом због „ставовског“ и „проширујућег“ (експлоративног) карактера. Њихов ниво теоријске обраде ове појаве сасвим је скроман. Углавном се ради о социолошким интерпретацијама *post factum*, које нису пропраћене одговарајућим дијагностичким, дескриптивним, а нарочито експликативним (последичним) анализама.

25. „Тумачење права као вредновање на основу контекста“, *Анали Правног факултета у Београду*, 1/2012, 83–106.

У овом чланку аутор разматра однос херменеутичког реализма и херменеутичког релативизма у светлу појмовног одређења тумачења. Полазећи од разлике између тумачења као откривања значења (реализам) и тумачења као формирања значења (релативизам), аутор се опредељује за другу теоријску позицију – херменеутичког релативизма. То је легитиман избор, који аутор и

објашњава. Такође, подстакнут радом М. Хајдегера *Битак и време*, аутор у раду разликује разумевање од тумачења, све са циљем да укаже на ужасну тежину таквог херменутичког задатка.

Укрштањем постављених питања са могућим одговорима (а позивањем на лингвистичку прагматику и вреднујућу јуриспруденцију А. Роса и конструктивну теорију тумачења А. Мармора), аутор одређује тумачење као врсту вредновање засновану на задатом контексту. Пошто је успео у свом науму, аутор је даље у раду изложио своје виђење контекста тумачења. У његов састав увек и трослојно улазе: функционални контекст (текст који се тумачи), ситуациони контекст (повод тумачења) и индивидуални контекст (интерпрет и његова позиција у тумачењу). То чини једну од више важних упоришних тачака у његовом излагању.

26. „*Contra legem* јудісирање – Пандорина кутија правне херменеутике“, *Анали Правног факултета у Београду*, 2/2012, 95–116.

Аутор у чланку показује како се због нужне несавршености правног поретка и одлучивање *contra legem* ствара (нсд)реалност са којом се морамо суочити и заузети став према њој. Аутор је прегледао више од стотину пресуда Врховног касационог суда Србије како би открио примере *contra legem* одлучивања. Полазећи од судских одлука које потврђују одлучивање супротно закону, аутор је овај облик јудісирања одредио као решавање вредносних противречности до којих долази када се релативно слични друштвени односи другачије регулишу у различитим правним прописима.

Аутор је изложио два модела *contra legem* одлучивања. Први почива на примени телеолошко–систематског тумачења, а други, деликатнији, на слободном судијском одлучивању заснованом на правичности. Том приликом, он се успешно осврће и позива на одговарајуће ставове Х. Канторовича, Г. Радбруха и Ф. Бидлинског и других истакнутих писаца.

27. „Природа јуристичког закључка – прилог социологизацији правног расуђивања“, *Анали Правног факултета Универзитета у Београду* (прихваћено за објављивање у наредном броју; приложена потврда од 25. новембра 2013. године).

У овом чланку аутор разматра природу јуристичког закључка ослањајући се на гледишта која истичу значај премисе чињеничног стања (*мале премисе*) за сагледавање ове проблематике. Основна идеја је следећа: састав мале премисе је сложенији него што се иначе мисли. У њој се може разликовати утврђивање и квалификација чињеница од одговарајућег објашњења чињеница. Ову страну

мале премисе, како истиче аутор, превиђају чак и гледишта која наглашавају значај чињеничних питања за разумевање јуристичког закључивања.

Објашњење чињеница сачињава садржај мале премисе, која суштински одређује природу јуристичког закључка. Мала премиса показује да правно расуђивање има у исто време логичку, аксиолошку и каузалну природу. Развијање ове претпоставке омогућава да се закључи како правно расуђивање, између осталог, поприма облик једне развијене социолошке анализе, првенствено изражен у облику индуктивног закључивања. Такође, у раду се критикују постојећа гледишта о природи јуристичког закључивања, али се то не чини са становишта њихове искључивости већ комплементарности, када социолошки угао посматрања омогућава дубље разумевање правног расуђивања и, евентуалну, синтезу постојећих гледишта о природи јуристичког закључка.

28. „Социолошка теорија права Живана Спасојевића“, *Социолошки преглед*, 1/2012, 279–296.

Предмет овог рада су правнотеоријска и правнометодолошка схватања професора др Живана Спасојевића, декана и уопште знаменитог професора Правног факултета у Београду између два светска рата. Основни циљ чланка јесте да докаже аутентичност и модерност идеја Ж. Спасојевића, и то не само у време њиховог настанка, него и данас, што је нарочито нарочито за нашу правну херменетику.

Аутор у раду истиче како су правнотеоријски ставови Ж. Спасојевића релативно познати нашој стручној јавности, што није случај са његовим ставовима из области правне херменеутике. Такође, он указује на велики значај истраживања аналогije као метода тумачења права које је спровео Ж. Спасојевић, и сам истиче аналогiju важан метод промене права. Према обрађеној судској пракси у Француској (Ж. Спасојевић је докторирао у овој земљи управо на тему аналогije), примена аналогije може постати нов метод за судијско *contra legem* одлучивање. То је разумљиво, има ли се у виду да је Спасојевић један од поборника одбацивања формалних правних извора и правне технике, а тиме посредно и проблема тумачења права, ступајући тиме на терен стварања права. Упркос томе, аутор зналачки обрађује Спасојевићево схватање аналогije као метода социолошког тумачења права, што је такође драгоцено.

29. „Правна природа доплатне карте за паркирање – социјалне функције управних уговора“, *Правни живот* (тематски број), 10/2010, II, 405–420.

Аутор у овом чланку разматра природу и правила тумачења управних уговора. Полази од чињенице да је кауза ових уговора пре свега да заштите

јавни интерес, што је и најбољи пут за остваривање појединачних интереса грађана. Сагласно са тим, у овим уговорима претеже јавноправни над приватним елементом. То значи да природу доплатне карте за паркирање као правног института треба посматрати управо у том јавноправном светлу.

Будући да је општи интерес уграђен у темеље овог правног института, а састоји се у остваривању комуналне правде и настојању да се омогући коришћење паркинг простора за што већи број грађана, аутор закључује да доплатна карта по својој природи није казна (на пример, уговорна казна или облик затезне камате), већ *привилегија* за возаче у претрпаном граду. Сагласно са тим и логично: посебан тарифни пакет треба да важи за посебан режим паркирања.

Аутор је изложио и друге предности оваквог паркинг-режима, користећи објективно–телеолошки метод тумачења и реалистичке варијанте за откривање значења опште норме на основу реалних друштвених односа.

30. „Судијска независност – слобода као преузимање одговорности“, *Правни живот* (тематски број), 12/2011, IV, 779–794.

Овај чланак припада радовима у којима аутор разматра слободу као метод судијског рада. Разликујући претпоставке од гаранција судијске независности, аутор истиче да везаност законом није једина претпоставка за постојање независног судства. Он, затим, говори о слободи судијског одлучивања као нужној препоставци судијског рада, имајући у виду несавршеност правног поретка и „постојану“ непоузданост метода тумачења права.

Залагање за јуристичку слободу ослања се на теорију слободног права, пре свега на идеје Хермана Канторовича, знаменитог представника ове школе с почетка XX века. Наравно, залагање за слободу као метод судијског рада отвара проблем методизације дискреционог (слободног) судијског одлучивања. Тога је свестан и аутор овог рада, који је начинио почетне кораке у правцу развијања једне такве методике.

Треба нагласити да аутор посматра судијску слободу и као посебан, појачани облик одговорности. То није обична професионална одговорност, већ један облик одговорности који се, у односу на професионалну одговорност, испољава у исто време као: одговорност за правду, одговорност за струку и одговорност за друштвени поредак. Следи детаљнија разрада овог схватања.

31. „Моралност права и праведност морала“, *Правни живот* (тематски број), 12/2012, IV, 639–654.

У овом чланку, аутор се бави истраживањем односа морала и права са становишта примене права. Истраживање је спроведено конструисањем две трипартиције: *морал – правда – право* и *морал – правда – слобода*.

Позивајући се на радове Х. Харта, Х. Перелмана и Л. Фулера, аутор у оквиру прве трипартиције изједначава морал и правду. Такође, позивајући се на радове Х. Перелмана и његов покушај да изгради логику вредносних судова (која ће ове учинити независним од произвољности појединаца, односно која ће бити брана судијској арбитрерности и самовољи), аутор указује на садржинску неодређеност моралних начела, а тиме и правде као кључне правне вредности.

Унутар трипартиције: морал – правда – слобода, аутор поставља питање како превазићи садржинску неодређеност у поменутих односима. Том приликом, он се изнова осврће на слободу као метод јуристичког рада и истиче да је слобода као метод судијског рада последица не само несавршености правног поретка и непоузданости канона тумачења већ, пре свега, садржинске неодређености морала и других кључних правних вредности.

Аутор чини још један искорак, када приликом методизације судијске слободе покушава да одговори на питање како се у пракси тумачења и примене права превазилази садржинска неодређеност основних начела правног поретка. Он се позива на Перелманов покушај индуктивног заснивања морала.

32. „Методска свест – *conditio sine qua non* дигнитета правничке професије“, *Правни живот* (тематски број), 12/2013, IV, 449–466.

У овом чланку аутор истражује однос између методске свести и достојанства правничке професије. То чини коришћењем двостуке хипотезе. Прва се односи на тврдњу да је методска свест нужан или најважнији услов достојанства правничке струке. Друга говори о томе како наслеђе механичке јуриспруденције представља највећу препреку за развој методске свести, а тиме и за изградњу достојанства правничке професије. Сагласно са тим, аутор прво говори о странама методске свести који су најважнији извор професионалне самосвести и достојанства струке (свест о тежини херменеутичког задатка, с обзиром да је изрицање правде исто што и одлучивање о људским судбинама, и свест о парадоксалности правног расуђивања које увек представља покушај да се укрсте и помире правда и судијска слобода).

Када се ради о наслеђу механичке јуриспруденције, као кочници развоја методске свести, аутор је свесно изабрао и подвргнуо својој нарочитој анализи процесно начело акузаторности. По њему, ово начело у великој мери сужава судијску слободу и равноправност кривичноправних субјеката.

Ауторову пажњу додатно заокупља проблем објективног идентитета оптужнице. Он истиче да се истоветност чињеничног стања из оптужнице и пресуде тумачи рестриктивно (на пример, судија не може да заснује пресуду на чињеницама које су изнете на главном претресу ако оне нису обухваћене постојећом, измењеном или проширеном оптужницом). Чак и када постоји истоветност чињеница у оптужници са чињеницама у пресуди, суд не може без измењене оптужнице да изрекне окривљеном осуду за друго кривично дело, нити може да га осуди за лакши или тежи облик истог кривичног дела итд.

33. „Субјективно и објективно тумачење у контексту интегралне теорије правног расуђивања“, *Правне норме у времену и простору* (ур. М. Крвавац), Косовска Митровица 2012, II, 225–245.

Непосредан повод за писање овог рада, како истиче и сам аутор, јесте полемика између два велика имена јуристичке херменеутике – В. Хасамера и Б. Ритерса. Полемика између поменутих писаца распламсала се 2008–2009. године на страницама часописа *Правна теорија (Rechtstheorie)*, и то управо на тему односа субјективног и објективног тумачења.

У овом чланку, аутор се залаже за гледиште о јединству канона телеолошког тумачења, односно за јединство субјективног и објективног тумачења. Своје схватање заснива на покушају стварања идеалистички надахнуте синтезе К. Ларенца и покушају стварања прагматичке синтезе А. Роса. Том приликом, предлаже једно реалистичко схватање објективно–телеолошког метода, које подразумева тумачење опште норме засновано на садашњим друштвеним односима (Ф. Бидлински), као најпогоднијег модела за синтезу субјективног (историјског) и објективног (циљног) тумачења. Такође, аутор сматра да су чињенице неког случаја тумачења најпогоднији основ за процену да ли у конкретној ситуацији треба применити једно или друго тумачење. Тиме се постиже да се однос између субјективног и објективног метода тумачења не посматра конкурентски или хијерархијски, већ прагматички, постављањем питања чији су циљеви су примерени околностима конкретног случаја.

34. „Методски потенцијали херменеутичког прагматизма у разумевању и примени начела *ne bis in idem*“, *Crimen* (прихваћено за објављивање у наредном броју, потврда од 26. новембра 2013. године).

У овом раду аутор тврди да приликом примене начела *ne bis in idem* долази до сукоба принципа правне сигурности са принципом правичности. С друге стране, полазећи од најновијих пресуда Европског суда за људска права,

које су донекле контрадикторне, аутор запажа да ипак долази до фаворизовања принципа правне сигурности, пошто се истоветност кажњивог дела процењује полазећи само од чињеничног стања. Аутор се супротставља таквом приступу и сматра да истоветност кажњивог дела треба процењивати и са становишта вредности које се штите у конкретном случају. Практично, он предлаже релативизацију принципа *bis in idem*, и сматра да треба дозволити двоструко суђење на основу идентичног чињеничног стања у ситуацијама када је очигледно да се различитим поступцима остварују различите сврхе. С обзиром да се на овај начин отвара простор судијској арбитрерности, аутор истиче предности примене реалистичке варијанте објективно–телеолошког тумачења (одмеравање интереса полазећи од одмеравања чињеница) приликом примене начела *ne bis in idem*. У сваком случају, брижљива обрада чињеница представља најпоузданији пут за процену које се све вредности штите у конкретном случају и да ли је тада могуће одступање од примене начела *ne bis in idem*.

35. „Јавно мњење и корупција у посткомунистичким земљама“, *Изазови европских интеграција*, 16/2011, 110–126.

У ово раду се проблематизује тзв. „култура прихватања корупције“ (спремност на корупцију, оправдавање корупције, навикавање на корупцију) која је највећа препрека даљем развоју тзв. „посткомунистичких“ земаља. Том приликом, аутор полази од поставке о постојању корелације између (не)легитимних политичких система и развијене корупције у њима. Таква поставка је саставни део једне друге и шире идеје и поставке, по којој се борба против корупције не може успешно водити без масовне подршке и активног учешћа грађана са развијеним смислом за јавни морал. У последњем делу рада аутор се бави стратегијама за активирање јавног мњења у сузбијању корупције у Србији и указује на предности модела „три актера“ (који је први поставио Р. Клитгард). Кључна одлика овог модела је *cost–benefit* анализа коруптивне праксе којом се, пре свега грађанима, указује на штету од корупције. Та штета би требало да их мотивише и активира у борби против ове друштвене пошаст.

III ПРОЈЕКТИ

1. „Политичке партије у Краљевини СХС/Југославије 1918–1941. године“ (бр. 147046, одобрен од Министарства науке РС; 2006–2010. година);

2. „Развој правног систем Србије и хармонизација са правом Европске уније – правни, економски, политички и социолошки аспекти“ (носилац пројекта: Правни факултет Универзитета у Београду; пројекат је у току).

3. „ИПА 011 за припрему предметних исхода у основном образовању, гимназији и општем образовању у стручним школама“. Такође, члан радне групе за наставни предмет Устав и права грађана (решење о именовању у радну групу бр. 1973-17/2013 од 18. новембра 2013. године; пројекат је у току).

IV

НАУЧНИ СКУПОВИ И КОНФЕРЕНЦИЈЕ (СА РЕФЕРАТОМ)

1. Међународни научни скуп „Право и простор – Хармонизација и право на разлику“, Копаоник, 13–17. децембар 2010. године;

2. Међународни научни скуп „Право и одговорност“, Копаоник, 13–17. децембар 2011. године;

3. Међународни научни скуп „Право и морал“, Копаоник, 13–17. децембар 2012. године;

4. Међународни научни скуп „Право и достојанство“, Копаоник, 13–17. децембар 2013. године;

5. Научни скуп са међународним учешћем „Правне норме у времену и простору“, Косовска Митровица, 21. јун 2012. године;

6. Научни скуп „Сто година социологије у Србији“, Авала, 1-2. септембар 2012. године.

V

НАСТАВНО-ПЕДАГОШКА АКТИВНОСТ

Др Саша Бован је у досадашњем раду на Правном факултету професионално и одговорно обављао све своје наставне активности, сагласно са могућностима својих асистентских и наставничких звања. Већ од избора у звање асистента – приправника, успешно је руководио вежбама и стручним групама што га је касније, упоредо са његовим стручним и професионалним усавршавањем и напредовањем, представило као успешног предавача и наставника.

Кандидат је показао способност да у наставни процес уводи нове форме рада и обогаћује га новим садржајима. Згодан пример представља формирање правне клинике за социологију права као креативне правне радионице у којој су студенти, подстакнути учешћем правних стручњака-практичара (судије,

тужиоци, адвокати), не само активно учествовали већ и подстицали увођење нових облика рада.

Кандидат је изузетно је прилежно учествовао или самостално покретао различите активности којима се унапређују образовни процес и организација рада на Правног факултету. Међу осетљивије ангажмане спадају:

- дугогодишње чланство и руковођење дисциплинском комисијом за студенте;

- координација и контрола спровођења избора за студентске представнике у одговарајућа тела факултета (у више наврата; најдуже је чланство у Комисији за спровођење пријемног испита за будуће студенте (као члана, заменика председника или председника односне комисије)

- најзад, покренуо је и спроводи у континуитету емпиријска истраживања у оквиру факултета на тему корупције (2007, 2010, 2013. године), студентских евалуација и слично.

У складу са таквим ангажманом су и студентске оцене кандидатовог педагошког рада:

- школска 2010/2011. година – 4,69;

- школска 2011/2012. година – 4,61;

- школска 2012/2013. година – 4,70.

Подсећамо и на бројне, изразито позитивне коментаре студената на ангажман проф. Бована, који су изречени приликом спровођења анкета о евалуацији рада наставног особља (коментари су приказани у сажетку реферата).

Истичемо и најновије: Од реизбора у звање ванредног професора, др Саша Бован је као предавач са 1/3 радног времена основао предмет Социологија права на Одсеку за социологију Филозофског факултета у Приштини, а са седиштем у Косовској Митровици. Такође, на свом матичном Правном факултету Универзитета у Београду је у оквиру мастер и докторских студија основао предмет Социолошки метод у примени права и за њега саставио изradio наставни програм, литературу и монографију која се користи као основна литература за припремање испита.

VI

МЕНТОРСТВА

1. Коментор (са проф. др М. Шкулићем) за израду докторске дисертације Милице Колаковић–Бојовић „Окончање кривичног поступка у разумном року“ (докторат је у фази израде);

2. Ментор за израду мастер рада Тијане Перић „Паундово схватање механичке јуриспруденције“ (рад је одбрањен у јуну 2011. године);

3. Ментор за израду мастер рада Николе Перовића „Правне, политичке и друштвене димензије екологије“ (рад је одбрањен у септембру 2013. године);

4. Ментор за израду мастер рада Вере Живковић „Услови живота затвореника у пеналном систему Републике Србије“ (рад је одбрањен у октобру 2013. године).

VII

ЧЛАНСТВО У КОМИСИЈАМА ЗА ОДБРАНУ ДОКТОРАТА И КОМИСИЈАМА ЗА ИЗБОР У ВИША ЗВАЊА

1. Члан комисије за одбрану доктората (са проф. др М. Митровићем и проф. др К. Чавошким) кандидата Ђуре Бодрожића „Социолошко – правне основе српског идентитета“ (рад је одбрањен у новембру 2012. године);

2. Члан комисије (са проф. др М. Митровићем и проф. др М. Марјановићем) за избор у звање доцента Правног факултета Универзитета у Београду кандидата др Данила Вуковића (2013. године);

3. Члан комисије (са проф. др П. Анђелковићем и проф. др У. Шуваковићем) за избор у звање сарадника у настави Филозофског факултета у Приштини кандидаткиње Снежане Попић (2011. године);

4. Члан комисије (са проф. др Љ. Митровићем и проф. др У. Шуваковићем) за избор у звање асистента Филозофског факултета у Приштини кандидаткиње Снежане Попић (2013. године).

VIII

ФАКУЛТЕТСКЕ ДУЖНОСТИ

1. Секретар Катедре за социологију права 1989 – 1998. године;

2. Секретар Катедре за теорију, социологију и филозофију права 1999. године;

3. Секретар Општег семинара Правног факултета школске 1992/1993. године;

4. Члан Надзорног одбора Правног факултета у периоду 1999/2000. године;

5. Секретар Комисије за уџбенике 2001/2002. године;

6. Члан Библиотечког одбора Правног факултета 2002–2004. године;

7. Члан Дисциплинске комисије за студенте 2005–2008. године;

8. Председник Дисциплинске комисије за студенте 2008–2010. године;
9. Председник Комисије за безбедност и екологију Правног факултета (у току).

IX

ЧЛАНСТВО У УДРУЖЕЊИМА

1. Члан Југословенског удружења за теорију, филозофију и социологију права од 1996–2000. (до предстанка рада Удружења);
2. Члан Надзорног одбора Југословенског удружења за теорију, филозофију и социологију права 1998. године;
3. Члан Удружења правника Србије;
4. Члан Социолошког друштва Србије;
5. Секретар Шесте катедре Копаоничке школе природног права.

X

ОЦЕНА И ПРЕДЛОГ КОМИСИЈЕ

На основу приложених и у овом реферату приказаних радова, уверили смо се да се кандидат, проф. др Саша Бован, бави широком проблематиком опште социологије, социолошком страном правне теорије, правном антропологијом, социологијом права и социолошком варијантом правне херменутике. У томе је показао интелектуалну зрелост, познавање проблематике и способност за апстрактно размишљање. Сматрамо да је ово последње и најважније.

У добре стране његовог стручног и научног ангажмана свакако спадају оригиналност предложених научних решења и доследност у ставовима које заступа у својим радовима.

У интелектуалном развоју и академској каријери кандидата могу се запазити три фазе научног рада.

У првој, пре свега методолошкој фази, упадљиво је настојање кандидата да проникне у суштину социолошке перспективе друштва, државе и права. Такав ангажман могао би се сажети следећим речима: социологија свој предмет не добија због одговора на питање „шта истражује“, већ „како истражује“.

Поред истраживања особености појмовног апарата социологије и одређивања исто тако могућег детерминистичког модела за истраживање друштва, овој фази истраживачког рада кандидата треба придодати и његов

смео избор да социјалну и правну појаву методолошки одреди као нешто што је суштински синтетички и холистички саздано.

У другој фази, кандидат је у две монографије (*Парадигматски корени социологије права* и *Основи социологије и социологија права* – монографија са елементима уџбеника), разрадио свој приступ друштвеним појавама. Указујући на кључне претпоставке научног сазнања (позитивизам, еволуционизам), кандидат се усредредио на холистичку парадигму као синтетичку и најпоузданију брану епистемолошком редукционизму. Ту парадигму кандидат је формулисао користећи сазнајне принципе јединства стварности и јединства човека (јединство човекове биолошке, психолошке и социјалне стране). Нарочито је интересантан његов покушај разраде принципа јединства човека, који у кандидатовим схватањима поприма обресе повезивања теорије еволуције са теоријом права.

Свој особени приступ кандидат је испитао на кључним примерима правне теорије: пореклу права (материјални извор права), појму права и функцији права. Као пример таквог споја, скрећемо пажњу и на његову дефиницију права, која је суштински интегрално–антрополошка, а која истиче биолошко порекло нормативности и нормативно порекло човека. Према кандидату, право је процес самореализације и самопотврђивања човека као бића посебне врсте, када се путем стварања и примене норми, уз претњу државном принудом, регулишу одређени друштвени односи и остварују извесне друштвене вредности.

У својој трећој научној фази, кандидат развија идеју о утилитарном карактеру социологију права. Овај део његовог рада представља покушај да се превазиђе подвојеност теоријских и емпиријских истраживања која иначе обележавају развој социологије права. Сагласно са тим, кандидат се додатно усредсређује на разматрање проблема примене права и развија социологију права као једну врсту социологије правне праксе. Суштински, његово настојање представљају покушај социологизације правне херменеутике и херменеутике уопште. То се јасно може запазити када кандидат разматра суштину тумачења, предлаже емпиријска мерила за тумачење, заступа објективно–телеолошки метод тумачења права у његовој ублаженој реалистичкој варијанти (заснованој на мерилу одмеравању интереса према чињеницама датог случаја), приликом посматрања правног расуђивања као облика каузалне–нормативне анализе (а не само као телеолошко–логичке операције) итд.

Поред показне оригиналности, смелости и, понекад, пионирског карактера научно-истраживачког рада (поменимо кандидатов покушај синтезе природних и друштвених наука засноване на темељу разраде холистичке

парадигме или покушај социологизације јуристичке херменеутике и њене примене као приступа на начела појединих грана позитивног права (судијске независности, акузаторности, *ne bis in idem*, недоумице око *contra legem* јудицирања итд.), интелектуалне напоре проф. др Саше Бована одликује и доследност у настојању да своје синтетичко–социолошко (холистичко) становиште примени на шири круг питања у распону од правне теорије, преко антропологије права и правне социологије, све до правне херменеутике. То је његова интелектуална путања до данас. И све то, кандидат проф. др Саша Бован, постигао је не запостављајући своје наставне и факултетске обавезе.

Имајући у виду све прегледане и све наведене податке о кандидату, као и број, квалитет и теоријску утемељеност његових радова који су приказани у радовима и реферату, широк опсег питања која је у својим радовима покренуо (а која су у његовим радовима обухваћена и обрађена), испољене предавачке и педагошке способности у досадашњем раду са студентима, као и личну несебичну прилежност у испуњавању свих факултетских дужности до сада,

Комисија сматра да кандидат испуњава све законске услове за избор у звање редовног професора, па стога свесрдно препоручује Изборном већу Правног факултета Универзитета у Београду да се др Саша Бован, ванредни професор, изабере у звање редовног професора за научну област Социологија права – предмет Основи социологије права.

ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

др Мирјана Тодоровић, редовни професор
Правног факултета Универзитета у Београду, у пензији

др Милош Марјановић, редовни професор
Правног факултета Универзитета у Новом Саду

проф. др Драган Митровић, редовни професор
Правног факултета Универзитета у Београду